

# RUTHENICA

## Том XVII

Наукові редактори

*Вадим Арістов*

*Володимир Ричка*

*Олексій Толочко*

КИЇВ  
2022

## ЗМІСТ

### **Дмитро Січінава**

Напис № 1 з Остерської божниці: уточнення транскрипції,  
лінгвістичної характеристики й датування .....7

### **Oleksiy Tolochko**

Jubilee Consecration of Churches in Rus' .....18

### **Inés García de la Puente**

Beyond the Sea: On the use of *за море* in the *Primary Chronicle* .....28

### **Angus Russell**

‘Выведеть свободна два мужа или мытника’:  
Typologies of Trading Taxation in Pre-Mongol Rus' .....37

### **Вадим Ставиский**

О многоглавии Успенского собора  
во Владимире-на-Клязьме времени Андрея Боголюбского .....50

### **Віталій Михайловський**

За що сперечалися король Владислав II Ягайло  
з Ядвігою Пілецькою та Ельжбетою Ірановською:  
справа Тичина й околиць 1404 р. ....57

### **Корнелія Зольдат**

Опис «Московії або Білої Русі» Річарда Ченслера  
як літературна конструкція.....70

### **Дискусії**

### **Олександра Козак**

Історія «створення» останків князя Юрія Довгорукого,  
засновника Москви, або хто ж був похований  
у саркофагах біля церкви Спаса на Берестові .....86

## ЗАМІТКИ

Чи хрестили киян у Почайні? (**Вадим Арістов**), 119; Дванадцять (**Алексей Толочко**), 121; Анализ и атрибуция зооморфных изображений «зверь кошачьей породы» и «лебедь» на фресках в северо-западной башне Софийского собора в Киеве (**Александр Цвелых**), 123; О киевской сестре Даниила Галицкого Федоре (**Петр Толочко**), 133; «Людье во гарыщѣхъ» (З коментаря до Галицько-Волинського літопису) (**Олексій Толочко**), 138.

## РЕЦЕНЗІЇ

Лицкевич О.В. *«Летописец великих князей литовских» и «Повесть о Подолье»: опыт комплексного критического разбора*. Санкт-Петербург: Дмитрий Буланин, 2019, 928 с.  
(**Станіслав Келембет**)..... 141

Келембет С. *Князі Несвізькі та Збаразькі: XIII — початок XVI століть*. Вид. 2-ге, випр. та розшир. Кременчук, 2021, 332 с.  
(**Віталій Михайловський**)..... 162

Огляди ..... 171

СПИСОК СКОРОЧЕНЬ ..... 181

Віталій Михайловський

**За що сперечалися король Владислав II Ягайло  
з Ядвігою Пілецькою та Ельжбетою Грановською:  
справа Тичина й околиць 1404 р.\***

19 жовтня 1404 р. в Медиці під час осінньої подорожі короля Владислава II Ягайла до свого Руського домену зібралося чимало людей. Можливо, це було нормальним явищем для подібних зустрічей підданих із монархом у певних місцях на його шляху власними землями. Але з огляду на те, що для руських теренів ми маємо не так багато свідчень про зібрання шляхти у другій половині XIV — першій третині XV ст., за винятком з'їзду в Галичі 1427 р., документ про вирішення права власності на Тичин у 1404 р. містить інформацію відразу про 42 осіб. І якщо в Галичі причиною були справи успадкування престолу, і кількість шляхти там перевищувала 400, то тут ішлося про те, кому має належати м. Тичин із навколишніми селами. Винятковою згадану справу робила та обставина, що стороною суперечки виступав сам король. Імовірно, що час її розгляду збігся або ж був підлаштований саме на момент його перебування на Русі. Власне й тому ця правова акція зібрала таку помітну кількість шляхти. Тож варто детальніше придивитися до об'єктів і території, де вони знаходилися.

Предмет судової суперечки між королем Владиславом II Ягайлом і двома шляхтянками — Ядвігою Пілецькою та її донькою Ельжбетою Грановською, зібрали у Медиці, традиційному місці зупинки монарха в його подорожах руськими землями, ціле гроно духовних і світських достойників, а також місцеву й немісцеву шляхту<sup>1</sup>. У самому документі об'єкти спору зазначені

---

\* Ця стаття — фрагмент ширшого дослідження, в якому будуть висвітлені всі можливі аспекти історії відповідного документа та осіб, що в ньому згадуються. За браком місця тут не представлено особливості його мови й формуляра, сфрагістичний матеріал (що був і що зберігся), історію публікацій, які мали маніпулятивний характер, просопографічний аналіз усіх учасників правової акції в Медиці 1404 р.

1 Владислав II Ягайло перебував у Медиці в 1394 (7 листопада), 1398 (15 жовтня), 1403 (11–17 жовтня), 1404 (19 жовтня), 1405 (27 жовтня) pp.: Gąsiorowski A. *Itinerarium króla Władysława Jagiełły 1386–1434*, 2-ed. Warszawa, 2015, 47, 50, 56, 58, 60. Медика й надалі була традиційним місцем зупинки короля в його подорожах руськими землями. Тут наведено тільки випадки, наближені у часі до 1404 р. Примітне тривале перебування в Медиці в 1403 р. — з 11 по 17 жовтня.

таким чином. У латинській версії йдеться про «*opido Tyczin et villis ad ip[su]m spectantibus et toto districtu dicto Zalesse*», тобто «місто Тичин та села, що до нього належать, а також про увесь повіт, званий Залісся». Натомість у руськомовному варіанті цей фрагмент представлено ось як: «*в волость в Залѣсїе и в Тычи<sup>и</sup> мѣсто и в ты села што к тому мѣсту прислушає<sup>т</sup> в земли Саноцко<sup>у</sup>*»<sup>2</sup>. При зіставленні двох версій документа зрозуміло, що суперечка стосувалася м. Тичин Заліської волості (повіту), і що на той час це було у Сяноцькій землі. Принаймні в руському варіанті можна побачити рівні належності міста — волость-повіт (власне Тичин і творив центр цієї структури) та землю<sup>3</sup>. Саме з руської версії ми дізнаємося, що на цей час місто й навколишні села знаходилися у Сяноцькій землі. Вкотре простежується дивна, на перший погляд, ситуація, коли для кращого розуміння змісту потрібно читати обидві мовні варіації документа<sup>4</sup>. Мине кількадесят років і на середину XV ст. Тичин змінить свою адміністративно-територіальну належність та позначатиметься вже як такий, що знаходиться в Перемишльській землі Руського воєводства. Але зараз ітиметься про виникнення цього міста на прикордонні Краківського воєводства та ще Руського домену короля<sup>5</sup>.

Для коректного висвітлення об'єкта суперечки, варто з'ясувати час виникнення або ж першої згадки міста та сіл, що формували цю волость-повіт. Належність цієї території на початку XV ст. до Сяноцької землі (чи зазначення її такою) певною мірою полегшують справу з огляду на те, що завдяки ґрунтовним історико-географічним студіям А. Фастнахта саме ця земля, що в майбутньому стане частиною Руського воєводства, чи не найкраще досліджена як для періоду пізнього середньовіччя. Самому Тичину та прилеглим селам присвячене ювілейне видання, яке, щоправда, побачило світ майже п'ятдесят років тому, але розділ про минуле міста до 1772 р., тобто до першого поділу Речі

З огляду на стабільну наявність у королівському ітінерарії під час поїздок Руським доменом, можна припустити, що це місце було традиційним пунктом зустрічей для перемишльської шляхти з монархом задля розв'язання судових справ, в яких володар виступав у ролі останньої інстанції.

2 Biblioteka Czartoryskich, Dział rękopisów. Pergaminy, sygn. 272.

3 Про тотожність термінів «волость» і «повіт» у документах цього часу див.: Крикун М. Витоки повітового устрою Подільського воєводства. Крикун М. *Подільське воєводство у XV–XVIII ст.: Статті і матеріали*. Львів, 2011, 101–104; Kurtyka J. Podole pomiędzy Polską i Litwą w XIV i I połowie XV w. *Kamieniec Podolski: Studia z dziejów miasta i regionu*. T. 1. Kraków, 2000, 49–50, прим. 139. Про складність із визначенням терміна «повіт» та помилку історіографії першої половини XX ст. див.: Dybek E. *Lokacje na prawie niemieckim w ziemi przemyskiej w latach 1345–1434* (Lublin, 2004), 25–26.

4 Подібна ситуація й з іменуванням тих, хто зібрався на правову акцію в Медиці. Про це див.: Михайловський В. Іменування та письмове означення осіб у пізньосередньовічних документах на прикладі двомовного акта від 19 жовтня 1404 р. *Український історичний журнал* 1, 2022, 137–153. Також заплутана справа з урядниками, згаданими у цьому документі, коли лише зіставлення обох його версій дозволяє зрозуміти особу та належний їй уряд. Ці приклади виразно показують різницю формулярів і те, що кожна з версій акта несли інформацію, традиційну для використовуваної мови.

5 Докл. про Тичин та околицю див.: Fastnacht A. Tyczyn. Fastnacht A. *Słownik historyczno-geograficzny ziemi sanockiej w średniowieczu (dalej — SHGZS)*. T. 3: A–I (Kraków, 2002), 199–202.

Посполитої, авторства Ф. Кірика й С. Матешева залишається чи не найповнішим викладом давньої історії його та околиць<sup>6</sup>. Тому подальший виклад матеріалу стосуватиметься Тичина й реконструкції Заліської волості-повіту. Останній аспект в історіографії представлено лише побіжно.

Чим же примітне це місто, що навіть стало об'єктом суперечки короля зі своєю хресною матір'ю та її донькою? Тичин був локований на підставі привілею Казимира III в 1368 р.<sup>7</sup>, тобто за тридцять шість років до судової суперечки в Медиці. Як зазначено в королівському привілеї, локація відбулася на незаселеному терені. Принаймні у цьому документі можна побачити, де саме закладалося нове місто. Місцевість, а від моменту локації й місто, знаходилися у Сяноцькій землі («*in districtu sanocensi per locacionem Noue Ciuitatis*») та мали розташовуватися «в лісі на річці Біла, навпроти старого села Біла» («*in silua nostra iuxta fluuium Byala prope villam antiquam similiter Byala*»). Свою назву Тичин («*wulgari nomine Tyczczin*») отримав від прізвиська / прізвища особи, котра й здобула від короля цей привілей — «Бертольда, званого Тичнером» («*Bartholdo dicto Tyczner*»)<sup>8</sup>.

У літературі віддавна циркулює припущення про походження цього Бертольда з міста Тітшайн (*Titschein*; чes. *Jičín*, також Старий Їчин — чes. *Starý Jičín*, нім. *Alt Titschein*), що в північній частині моравсько-силезького прикордоння, між Оломоуцем та Остравою. Таке припущення в першій чверті XIX ст. висловив Ф. Сярчинський<sup>9</sup> у своїй праці «*Galicja czyli słownik hist.-geogr.-statystyczny Królestwa Galicji*», з рукопису якої це й зачитував А. Фастнахт<sup>10</sup>. Видасться, що на сьогодні ця версія походження назви міста залишається основною.

У королівському привілеї було зазначено, що Тичин користуватиметься маґдебурзьким правом («*Ciuitatem nouam Iure Theutonico Maydeburgensi*») як у «нашому місті Сончу» («*quo gaudet Ciuitas nostra Sandecensis*»). Місту відразу надавалося 112 франконських ланів земельних угідь («*Centum et duodecim Mansos ffranconicos in granicijs suis continentem*»)<sup>11</sup>. Інформація про умови локації свідчить про те, що Тичин засновувався особою з-поза цих місць, і що король Казимир III прагнув закласти якомога більше поселень на

6 Kiryk F., Mateszew S. Zarys dziejów Tyczyna do roku 1772. *600 lat Tyczyna (1368–1968)* (Rzeszów, 1973), 11–74.

7 *Kodeks dyplomatyczny Małopolski* (далі — KDM). Т. 1: 1178–1386 (Kraków, 1876), 294, 350–351.

8 Ibid. Т. 1, 350.

9 Про нього див.: Korzon K. Siarczyński Franciszek h. Sas (1758–1829). *Polski Słownik Biograficzny*. Т. 36 (Warszawa; Kraków, 1995–1996), 447–450.

10 Fastnacht A. *Osadnictwo ziemi sanockiej w latach 1340–1650*, 192. Рукопис, на який покликається А. Фастнахт (sygn. 1826/III), поки що не оцифрований, але в іншому рукопису цієї ж праці Ф. Сярчинський також пише лише про запозичення назви Тичина від моравського Titscheina: Zakład Narodowy imienia Ossolińskich we Wrocławiu, Dział rękopisów, sygn. 1829/III «Słownik historyczno-statystyczno-geograficzny królestwa Galicji». Czystopis. Т. III: Miejscowości lit. N–Z, k. 187 v.

11 Сонч отримав маґдебурзьке право 8 листопада 1292 р. за привілеєм короля Вацлава II: KDM. Т. 1, № 121, 141.

тогочасному польсько-руському прикордонні. Так, подібні до Тичина умови заснування мали Коросно (1365 р.), Пивнична (1348 р.), Кростенко (1348 р.), Яслиська (1366 р.) та Віслок (1366 р.)<sup>12</sup>. А. Фастнахт нараховує 148 міст і сіл тільки у Сяноцькій землі, що локувалися на німецькому праві в пізньому середньовіччі та ранньомодерному часі<sup>13</sup>. Відсутність подібного історико-географічного дослідження для Перемишльської землі не дозволяє навести аналогічну статистику, але з огляду на площу та розташування, можна припустити, що осадництво на німецькому праві тут було значнішим. Лише в 1345–1434 рр. локовано понад сотню поселень: 16 міст, 88 сіл<sup>14</sup>. Отже локація Тичина як нового міста виглядала цілком типовою й могла вписуватися у прагнення володаря осадити долину р. Віслок німецькими колоністами — на важливому шляху на південь, що через Дуклю та однойменний перевал вів в Угорщину<sup>15</sup>.

На думку Е. Вац, ще однією причиною виникнення Тичина стало намагання короля заснувати поселення з міським статусом, що виконувало б функції Ряшева, котрий від 1345 р. був приватним містом<sup>16</sup>. Із цієї гіпотезою можна було б погодитися, якби не той факт, що локаційний привілей для Ряшева виставлено лише 19 січня 1354 р.<sup>17</sup> Тому до публікації Е. Вац, скоріш за все, закралася технічна помилка. Водночас розташування обох пунктів у долині р. Віслок мало б становити гарантію безпеки шляху на південь. Чи поява нового міста, яким став Тичин у цьому мікрорегіоні, спрямовувалася проти Ряшева? Відповідь на це питання варто шукати у структурі волостей, центрами яких були Ряшів і Тичин, розташовані на відстані менше 10 км один від одного.

Не вдаючись у висвітлення детальної історії Тичина та його околиць до 1404 р., варто з'ясувати час й обставини, коли Отто з Пільчи (? — пом. між 2 березня 1384 і 9 вересня 1385 рр.)<sup>18</sup>, чоловік Ядвіги та батько Ельжбети, набув права на нього й навколишню територію, тобто села та місцевості, які

12 Berdecka A. Nowe lokacje miast królewskich w Małopolsce w latach 1333–1370: chronologia i rozmieszczenie. *Przegląd Historyczny* 65, 4 (1974), 601, а також табл. 1 у додатку до цієї статті.

13 Fastnacht A. *Osadnictwo ziemi sanockie w latach 1340–1650*, 239–248.

14 Dybek E. *Lokacje na prawie niemieckim w ziemi przemyskiej w latach 1345–1434*, 57–58.

15 Це дуже добре підтверджується картою Перемишльської землі, де нанесено локації на німецькому праві вздовж шляху від Ярослава до Кракова через Переворськ, Ланьцут, Ряшів та в долині р. Віслок: Dybek E. *Lokacje na prawie niemieckim w ziemi przemyskiej w latach 1345–1434*, 223, maps 2.

16 Wac E. Kilka uwag o działalności gospodarczej panów z Pilicy w XIV–XV w. *Annales Academiae Pedagogicae Cracoviensis*. T. 21: *Studia Historica* (Kraków, 2004), 477.

17 Копія цього акта вписана до книг Коронної метрики: Archiwum Główne akt Dawnych w Warszawie, Metryka Koronna, sygn. 17, k. 247 v–248. Публ.: *Codex diplomaticus Poloniae*. T. 1. Varsoviae, 1847, № 119, 209–211. Про реципієнта документа див.: Kurtyka J. Krag rodowy i rodzinny Jana Pakoslawca ze Stróżysk i Rzeszowa (ze studiów nad rodem Półkożiców). *Przemyskie Zapiski Historyczne* 6–7 (1988–1989), 7–61.

18 Wyzozumska B. Otto z Pilicy (z Pilczy, Pilecki) h. Topór (zm. między 2 III 1384 a 9 IX 1385). *Polski Słownik Biograficzny*, 24 (Wrocław; Warszawa; Kraków; Gdańsk, 1979), 634.

сформували в подальшому Заліську волость. Оскільки його врядування в Руському домені короля було тривалим, він мав би дуже добре знати місцеві реалії. Генеральним руським старостою Казимира III — королівським намісником, Отто був у 1351, 1352–1369 рр.<sup>19</sup>, тобто майже два десятиліття. Безпрецедентне явище на той час. Ще одним аргументом щодо інтересу Отто з Пільчи до самого Тичина та околиць могло бути його володіння сусіднім Ланьцутом, який він отримав від короля після 1349 р.<sup>20</sup> Відстань між двома містами становить близько 20 км. Беручи до уваги історію заснування, а також обставини старостування Отто з Пільчи та дату завершення його життя, Тичин перейшов в його володіння найраніше 1369 р. і найпізніше напередодні його смерті в 1384 або 1385 рр. Цей відтинок часу дуже широкий. У ньому є і зміна володарів у Польському королівстві в 1370 р., і запровадження управління на руських землях під владою короля князем Владиславом Опольським (1371/1372–1378 рр.), і повернення цих земель під руку Людовика I Угорського, та навіть перший рік правління його наступниці Ядвіги. То коли ж Отто з Пільчи міг отримати Тичин?

В історіографії існує припущення про викуп ним міста за 500 гривень у часи Людовика I Угорського<sup>21</sup>. Утім у жодній із доступних мені праць немає відсилання до оригінального джерела (чи його копії) про цю транзакцію. Аналогічна ситуація і з опублікованими та опрацьованими колекціями пергаментних документів. Ніде немає акта передачі / дарування / купівлі Тичина. Залишається лише припустити, що Отто з Пільчи після заснування цього міста в 1368 р., тобто виставлення королем локаційного привілею, або досить швидко викупив його в нового монарха перед 1372 р., або вже реалізував це після 1378 р., з огляду на намісництво у ці роки князя Владислава Опольського.

Принаймні перед 1384/1385 р. Отто з Пільчи набув право власності на Тичин. Це право успадкувала його вдова Ядвіга та донька Ельжбета. Зі впевненістю в тому, що місто, навколишні села та Заліська волость (повіт) належать їм, вони і стали перед зібранням урядників та шляхти в Медиці 1404 р.

Якщо з містом, його заснуванням і переходом у власність до Отто з Пільчи історія виглядає не надто добре забезпеченою джерелами, то варто по-

19 *Urządnicy województwa ruskiego XIV–XVIII w.: Spisy* (ed. K. Przyboś) (Wrocław, 1987), № 1149a, 1151, 148.

20 Berdecka A. Nowe lokacje miast królewskich w Małopolsce w latach 1333–1370: chronologia i rozmieszczenie, 608, прим. 111. Тут наведено гіпотези про час, коли Отто з Пільчи міг отримати Ланьцут у володіння. Саме місто він міг заснувати в 1350-х або ж на початку 1360-х рр., як припускає А. Бердецька.

21 Wac E. Kilka uwag o działalności gospodarczej panów z Pilicy w XIV–XV w., 477; Pieńkowska-Wiederker P. Kult św. Katarzyny Aleksandryjskiej w Polsce do końca średniowiecza w świetle wezwań kościołów i kaplic publicznych. *Kult świętych i ideał świętości w średniowieczu* (ed. R. Michałowski) (Warszawa, 2011), 321. Це припущення, ймовірно, ґрунтується на праці: Kiryk F., Mateszew S. *Zarys dziejów Tyczyna do roku 1772*, 11–74.

дивитися на згадану у самому документі Заліську волость (повіт) і ті села, що до неї зараховувалися. Відповідь на, здавалося б, просте питання не є такою простою й вимагає залучення чималої кількості джерел про регіон, які хронологічно віддалені від часу суперечки на два–три десятки років (як до, так і після).

У двох мовних версіях документа від 19 жовтня 1404 р. нічого про ці села не сказано. Немає жодної назви сіл чи міст поза Тичином, не зазначено навіть їх кількості. Все обмежується вже наведеними вище фразами про Тичин і належні до нього села, і що все це розташоване у Сяноцькій землі. Що ж тоді говорять інші документи, які є в розпорядженні дослідників, про це місто та про його околиці?

Насамперед упадає в очі інформація з локаційного документа Тичина, де зазначено, що місто засновується біля «старого села Біла» (*«prope villam antiquam similiter Byala»*)<sup>22</sup>. Отже принаймні це село існувало на момент локації Тичина в 1368 р. Нічого не дізнаємося про належні до нього села й з документа Владислава II Ягайла, виставленого 16 серпня 1420 р. у Віслиці. У ньому лише зазначено, що місто Тичин у Руській землі разом із повітом та прилеглими селами (*«opidum nostrum Thiczin in terra Russie cum toto districtu et villis omnibus sibi adiacentibus»*)<sup>23</sup> матиме в майбутньому нового власника. Цим актом король задекларував, що він володітиме Тичином і належними до нього селами лише доживотно, а після його смерті вони відійдуть дітям його покійної дружини Ельжбети (тій-таки Ельжбеті Грановській, яка в 1404 р. була стороною правової акції, а 1417 р. стала третьою дружиною короля й померла 12 травня 1420 р.) — Янові, Офці, Ельжбеті. Ці самі умови стосувалися міста Ланьцут із належними до нього селами, про що зазначено в тому ж документі.

За кілька днів, 21 серпня 1420 р., у Віслиці король повертає Янові Пілецькому, синові Ельжбети та Вінценія Грановського, місто Тичин із належними до нього селами. Тобто робить передачу синові своєї дружини Ельжбети набагато раніше, ніж після власної смерті. Причини такого королівського рішення не зовсім зрозумілі, адже він позбавляв обіцяної власності доньок Ельжбети — Офку та Ельжбету. З цього документа також нічого не можна дізнатися про кількість і назви сіл, що входили до складу Тичинського повіту (волості): *«districtum nostrum Tycznensem in terra Russye, puta ipsum odidum Tyczyn cum omnibus villis suis»*<sup>24</sup>. Тут із невеличкими змінами зазначено лише повіт, що має назву вже Тичинського, який знаходиться в Руській землі, та саме місто Тичин й усі належні до нього села.

22 KDM. Т. 1, № 244, 350.

23 Zbiór dokumentów Małopolskich (далі — ZDM). Т. 7: Dokumenty króla Władysława Jagiełły z lat 1418–1434 (Wrocław; Warszawa; Kraków; Gdańsk, 1975), № 1895, 30.

24 ZDM. № 1896, 53.

Два документи, які стосувалися Тичина та повіту, що їх Владислав II Ягайло виставив під час свого перебування у Віслиці у серпні 1420 р., засвідчили вищі урядники королівства. Цікаво, що серед них були двоє з присутніх ще в Медиці 19 жовтня 1404 р. — це Миколай із Міхалова та Флоріан із Коритниці. В 1420 р. перший із них був уже сандомирським воєводою, а другий — віслицьким каштеляном<sup>25</sup>, а отже приймав у себе високих гостей. Відповідь про те, які ж села належать до міста Тичина, дізнаємося з документа, котрий король видасть через три роки, і стосуватиметься він доньки померлої дружини, коли вона братиме шлюб.

Цією донькою була Офка, яку король вирішив віддати заміж за Яна з Їчина. Відповідний документ про це було виставлено в Ілжі в липні 1423 р.<sup>26</sup> Тому разом із цим рішенням він, виходячи з попередніх обіцянок, зробив наступний крок, передавши в доживотне користування чоловікові Офки Янові з Їчина або ж зі Стралемберга («*Jo(hannes) de Gyczyn alias de Stralemberg*») місто Тичин із належними до нього селами на час свого життя, а після смерті монарха Тичинський повіт («*opidum nostrum Tyczin cum toto districtu et villis*») має бути поділений між дітьми померлої королеви Ельжбети<sup>27</sup>. Про що король зазначив ще в документі від 16 серпня 1420 р. Тобто нічого нового, окрім одруження старшої, як видається, Офки. Але вже цей другий документ з Ілжі дає нам відповідь на питання, яким був Тичинський повіт у 1423 р.

Згідно з актом, виставленим в Ілжі в липні 1423 р.<sup>28</sup>, Владислав II Ягайло віддавав Янові з Їчина Тичин і належні до нього села. Їх у тексті зазначено тринадцять<sup>29</sup>, усі вони знаходяться навколо Тичина (табл. 1).

Із табл. 1 можна зробити висновок, що всі належні до Тичина села, згадані 1423 р., знаходяться навколо нього на відстані від 2 (Біла) до 11 (Люториж) км, утворюючи своєрідне кільце. З'ясувати, які з них існували в 1404 р., доволі складно, але частково можливо при ретельному розгляді інформації про тогочасну Сяноцьку землю. Кілька з них були в безпосередній близькості від Ряшева. Якщо пристати на пропозицію Е. Вац про те, що Тичин мав би дублювати функції Ряшева, то це, мабуть, певною мірою вдалося, зважаючи на радіальну структуру волості. Але інформація про структуру Тичинської во-

25 ZDM. Т. 7, № 1895, 51; № 1896, 53.

26 ZDM. № 1945, 126–127.

27 ZDM. № 1946, 127–128. Видавці цього документа використали у заголовку на означення повіту (*districtus*) слово «ключ». Для того, щоб не вводити ще один термін на позначення належних до міста сіл і теренів, залишаю слово «повіт» як таке, що означає лише ту територію, котра описується у цьому документі.

28 Видавці документа припускають перебування короля в Ілжі бл. 15–25 липня 1423 р. 13 липня він був ще в Бодзентині, а вже 27 липня — у Пшедбожі: Gąsiorowski A. *Itinerarium króla Władysława Jagiełły 1386–1434*, 99. Відстань від Бодзентина до Ілжі становить бл. 40 км, а від Ілжі до Пшедбожа — бл. 110 км.

29 ZDM. Т. 7, 128.

Таблиця 1. Населені пункти Заліської волості з документа 1423 р.

| №  | Назва з документа | Українська назва | Польська назва     | Відстань від Тичина    |
|----|-------------------|------------------|--------------------|------------------------|
| 1  | Borek             | Борек            | Borek (Borek Nowy) | ~ 5 км на сх.          |
| 2  | Chmielnik         | Хмільник         | Chmielnik          | ~ 7 км на півн.-сх.    |
| 3  | Slaczina          | Слотина          | Słocina            | ~ 8 км на півн.-сх.    |
| 4  | Zalyeschye        | Залісся          | Zalesie            | ~ 5 км на півн.        |
| 5  | Mathisowka        | Матишівка        | Matysówka          | ~ 6 км на півн.-сх.    |
| 6  | Drabimawole       | Драбина Воля     | Drabinianka        | ~ 6,5 км на півн.-зах. |
| 7  | Budziwoy          | Будивой          | Budziwój           | ~ 3,5 км на зах.       |
| 8  | Lythorzisz        | Люториж          | Lutoryż            | ~ 11 км на зах.        |
| 9  | Lybyna            | Любиня           | Lubenia            | ~ 10 км на півд.-зах.  |
| 10 | Straschidla       | Страшидла        | Straszydle         | ~ 10 км на півд.       |
| 11 | Byela             | Біла             | Biała              | ~ 2 км на півн.        |
| 12 | Schedliska        | Седлиська        | Siedliska          | ~ 6,5 км на зах.       |
| 13 | Zarzecze          | Заріччя          | Zarzecze           | ~ 8 км на зах.         |

лості походить аж із 1423 р., тобто за 55 років після заснування Тичина. І це робить подібне припущення суто умоглядним.

Розглянемо тепер історію та час виникнення зазначених у документі 1423 р. сіл. Сяноцька — одна з найкраще вивчених руських земель у пізньому середньовіччі. У присвяченому їй тритомному історико-географічному словнику, опрацьованому А. Фастнахтом, є інформація про всі ці села. Далі спробуємо знайти принаймні відповідь на два питання: чи існували вони в 1404 р., і якщо так, то кому належали?

Таблиця 2. Перші згадки про населені пункти Заліської волості з документа 1423 р.<sup>30</sup>

| № | Назва села   | Рік першої згадки | Власник        | Посилання            |
|---|--------------|-------------------|----------------|----------------------|
| 1 | Борек        | 1418 / 1423       | король → шлях. | SHGZS. T. 1, 49–50   |
| 2 | Хмільник     | 1419 / 1423       | король → шлях. | SHGZS. T. 1, 68      |
| 3 | Слотина      | 1419 / 1423       | король → шлях. | SHGZS. T. 3, 133–134 |
| 4 | Залісся      | <b>1400</b>       | шлях.          | SHGZS. T. 3, 258     |
| 5 | Матишівка    | 1423              | король → шлях. | SHGZS. T. 2, 138     |
| 6 | Драбина Воля | 1423              | король → шлях. | SHGZS. T. 1, 94–95   |
| 7 | Будивой      | 1423              | король → шлях. | SHGZS. T. 1, 57      |
| 8 | Люториж      | <b>1373</b>       | король → шлях. | SHGZS. T. 2, 125     |

30 Табл. укладено за: SHGZS. T. 1: A–I. (Brzozów, 1991); T. 2: J–N. (Brzozów; Wzdów; Rzeszów, 1998); T. 3: O–Ż. (Kraków, 2002).

Закінчення табл. 2.

| №  | Назва села | Рік першої згадки | Власник        | Посилання            |
|----|------------|-------------------|----------------|----------------------|
| 9  | Любиня     | <b>1359</b>       | король → шлях. | SHGZS. Т. 2, 124     |
| 10 | Страшидла  | 1423              | король → шлях. | SHGZS. Т. 3, 154–155 |
| 11 | Біла       | <b>1368</b>       | король → шлях. | SHGZS. Т. 1, 40      |
| 12 | Седлиська  | 1423              | король → шлях. | SHGZS. Т. 3, 129     |
| 13 | Заріччя    | 1423              | король → шлях. | SHGZS. Т. 3, 268     |

У табл. 2 напівжирним шрифтом виділено роки відомих на сьогодні перших згадок, що походять з-перед 1404 р.

Як видно з колонки про рік першої згадки сіл з документа 1423 р., більшість із них, а саме шість (Матишівка, Драбина Воля, Будивой, Страшидла, Седлиська, Заріччя), уперше згадуються саме у цьому акті. Ще три (Борек, Хмільник, Слотина) — у 1418–1419 рр. Ці згадки пов'язані з історією місцевої парафії. Так, у Бореку (тепер Борек-Старий) у 1418 р. вже був костел Св. Петра й Павла та каплиця Св. Хреста<sup>31</sup>. А вже наступного року плебани Анджей із Борєка, Миколай із Хмільника та Мацей зі Слотини виступили співзасновниками братства для Ряшівської й Тичинської волостей (повітів)<sup>32</sup>. Отже дев'ять сіл із тринадцяти мають перші згадки після 1404 р., тобто з 1418–1423 рр. Можна, звісно, сказати, що якщо в 1418–1419 рр. у трьох селах є парафія та парафіяльні священики, і що йдеться про заснування братства для двох волостей, то ці села могли існувати в 1404 р. як належні до Тичина.

Решта сіл (чотири) мають перші згадки перед 1404 р. — це Залісся (1400 р.), що ймовірно дало назву Заліській волості, Люториж (1373 р.), Любиня (1359 р.), Біла (1368 р.). Тепер дамо відповідь на питання, хто володів цими селами перед 1404 р.

Перша згадка про Любиню походить із 1359 р., коли король Казимир III доручив братам Павлові, Якубові та Миколаєві, солтисам у Любині, заснувати нове село на р. Любиня (*«novam villam in fluvio dicto Lubyne exponere ac locare»*) на магдебурзькому праві із земельною власністю 60 франконських ланів (*«iure Theutonico Maydburgensi de sexaginta Franconicis mansis, qui quidem villa Lubyne debet nominari»*)<sup>33</sup>. Згадок про Любиню до 1423 р. у джерелах більше не виявлено. Опрацьовуючи статтю «Lubenia» в історико-гео-

31 SHGZS. Т. 1, 50. Тут А. Фастнахт покликається на працю: Kyrk F., Mateszew S. Zarys dziejów Tuczyna do roku 1772, 61.

32 SHGZS. Т. 1, 50, 68; Т. 3, 134. Інформація походить із видання Ф. Павловського, де наведено документ про заснування цього братства із зазначенням чотирьох парафіяльних священиків: «Mathias de Słocina, Nicolaus Laurini de Chmielnik, Andreas de Borek et Vencenslaus de Łąka parochialium eccliarum rectores»: *Premisla sacra, sive. Series et gesta episcoporum r. l. Premisliensium* (ed. F. Pawłowski). (Cracoviae, 1869), 84.

33 ZDM. Т. 4: *Dokumenty z lat 1211–1400* (eds. S. Kuraś, I. Sułkowska-Kuraś). (Wrocław; Warszawa; Kraków, 1969), № 960, 111.

графічному словнику Сяноцької землі, А. Фастнахт зробив примітку про те, що, можливо, цей документ із 1359 р. стосується с. Страшидла, з огляду на те, що троє братів в акті зазначені солтисами в Любині («*Paulo, Jacobo et Nicolao fratribus de Lubyna scultetis*»)<sup>34</sup>.

Наступне село, Біла, згадується в 1368 р. в контексті заснування Тичина. Ця згадка про нього єдина до 1423 р., коли воно було серед сіл, що їх отримували Ян з Їчина.

Натомість Люториж має найбільшу історію згадок до 1404 р., і вперше — у привілеї князя Владислава Опольського, виставленому 24 травня 1373 р. у Сяноку, яким він надавав Янові Голому з Силезії («*Goly Jan nativi de Slesie ex Denkow de Strzegow*») це село та зобов'язував осадити його на магдебурзькому праві («*villa suo nomine Lvthorzhisz vocabitur et iure Theutonico alias Maydburiensi*»)<sup>35</sup>. Видавець цього документа С. Курась серед свідків подає двох руських шляхтичів Котона та Яська («*Kothone, Jaskone Russie militibus*»)<sup>36</sup>. Цим першим цілком міг би бути Костько з Болестрашиць — перемишльський суддя з документа 1404 р. Таке припущення можна висунути з огляду на те, що сам акт ми знаємо з копії, вписаної до книг Коронної метрики 1511 р., де писар міг припуститися простої помилки: замість латинізувати ім'я Костько (*Kostkone*) він написав Котон (*Kothone*). Зазначу, що видавець точно передає написання цього фрагмента<sup>37</sup>. Ми не знаємо, як це ім'я могло бути записане в оригіналі документа з 1373 р., і чи цей Котон міг бути Костьком із Болестрашиць, писарем та згодом перемишльським суддею. Акт від 1373 р. найближчий до першої згадки про Тичин у 1368 р., що дозволяє найраніше зарахувати Люториж до сфери впливу новолокваного міста.

Наступна згадка про Люториж походить із 14 грудня 1390 р. Ядвіга, вдова Отто з Пільчи, надала домініканському монастиреві в Ланцуті корчму в Марковій Волі. Серед свідків цього документа був Францішек із Люторижа («*Franczkone de Luthorzhisz*»)<sup>38</sup>. Можна припустити, що, ймовірно, після цього (але до 1404 р.) село перейшло до Ядвіги. Питання, чи цей Францішек мав якийсь стосунок до Яна Голого, — залишається без відповіді. Також мало ясності вносить згадка з 1400 р. про Залісся (*Zalesse*), яке вже на той час було власністю Ядвіги Пілецької<sup>39</sup>.

Село Біла, хоч і зазначене в документі від 1368 р. як «давнє», більше у джерелах не згадувалося аж до 1423 р. В історико-географічному словнику

34 ZDM. T. 4, № 960, 111; SHGZS. T. 2, 124, прим. 1.

35 ZDM. T. 1: *Dokumenty z lat 1257–1420* (ed. S. Kuraś) (Wrocław; Warszawa; Kraków, 1962), № 142, 182–183.

36 ZDM. T. 1, 184.

37 Див.: Archiwum Główne Aktów Dawnych, Metryka Koronna, sygn. 26, к. 70 v.

38 ZDM. T. 4, № 1093, 248.

39 SHGZS. T. 3, 258. Тут посилання на публікацію: *Starodawnego prawa polskiego pomniki z ksiąg rękopiśmiennych dotąd nieużytych głównie zaś z ksiąg dawnych sądowych ziemskich i grodzkich ziemi krakowskiej*. T. 2 (ed. A. Helcel) (Kraków, 1870), № 581.

Сяноцької землі А. Фастнахт зауважує, що первісно воно перебувало в королівській власності<sup>40</sup>.

Отже тільки чотири чи п'ять сіл із тих, що наведені в документі 1423 р., можна зі впевненістю зарахувати до Заліської волості станом на 1404 р. Власне Залісся, Люториж, Біла, Любиня й, можливо, Страшидла. Але чи могли чотири — п'ять сіл (якщо скористатися гіпотезою А. Фастнахта про те, що в акті 1359 р. йдеться про останнє), утворювати волость? Радше ні. Тому відсутність згадок про склад цієї волості перед 1404 р. ніяк не свідчить про те, що інші села до неї не належали. Скоріше навпаки, те, що окреслювалося словом «волость» або «весь повіт» («*toto districtu*»), мало б нараховувати більше, ніж чотири села. Аргументом на користь цього слугує, на мою думку, розташування сіл із документа 1423 р. Якщо подивитися на карту, то всі вони — найближчі до Тичина. Не існує жодного села, що потрапило б у це коло й не було зазначене у цьому акті.

А. Фастнахт у своєму дослідженні про осадництво у Сяноцькій землі приділив увагу Тичину та Люторижу з огляду на те, що в документах від другої половини XIV — першої чверті XV ст. зазначено їх належність до Сяноцького повіту. Якщо про повітову належність Тичина йшлося вище, то в акті для Яна Голого на заснування села Люториж від 1373 р. відзначалося про те, що територія, де має з'явитися нове поселення, перебуває на межі Сяноцької та Сandomirської земель, але у Сяноцькому повіті («*Eciam eadem hereditas mediat limites Sanocenses et Sandomirienses, quequidem hereditas adiacet et obedit districtui Sanoczensi*»)<sup>41</sup>.

Уже в 1447 р., тобто через 43 роки після правової акції в Медиці, місто Тичин із навколишніми селами стало частиною не Сяноцької, а Перемишльської землі<sup>42</sup>. Але згодом, у 1458 р., під час суперечки у сяноцькому земському суді вповноважений Яна Пілецького просив перенести справу до Перемишльського повіту, аргументуючи це тим, що у Сяноцькому його пан нічим не володіє. Натомість уповноважений іншої сторони наполягав, що Тичинська волость віддавна належить саме до Сяноцького повіту<sup>43</sup>. Виглядає так,

40 SHGZS. T. 1, 40–41.

41 ZDM. T. 1, № 142, 183.

42 Fastnacht A. *Osadnictwo ziemi sanockiej w latach 1340–1650*, 22. Згадка про те, що Тичин 1447 р. належав до Перемишльської землі, походить із *Коронної метрики*. Цю інформацію А. Фастнахт наводить за реєстром: *Matricularum Regni Poloniae summaria. Pars I: Casimiri IV regis tempora complectens (1447–1492)* (ed. T. Wierzbowski) (Varsoviae, 1905), № 5. «*C. rex ad petitionem Joannis de Pilca in oppido Thiczin, districtus Praemisliensis, forum annuale pro festo Corporis Christi constituit*». Текст цього привілею опубл.: *Книги польской коронной метрики XV ст.* Т. 1: *Книга № 10 1447–1454 гг.* (ред. А. Мысловский, В. Граничный). Варшава, 1914, № 4, 3–4.

43 Посилання на праці М. Кордуби та А. Фастнахта подаю у хронологічному порядку. Уся інформація в них походить з одного джерела — публікації найдавніших судових записок Сяноцької землі (*Akta grodzkie i ziemskie*. Т. 11: *Najdawniesze zapiski sądów sanockich 1423–1462*. Lwów, 1886, № 3437, 433: «*Et nobilis Paulus Slawaczski procurator domini Pileczski dixit: domine Iudex, date domino meo ad districtum Premisliensem, quia dominus meus in districtu Sanocensi nichil habet. Et Iudex cum dominis receperunt et interrogandum, an eadem exceptio deberet dari ad*

що належність тичинського комплексу могла бути змінена з огляду на інтереси власника. Для самого Яна Пілецького маєтки в Перемишльській землі, зокрема Тичинський ключ, складали основу його власницького масиву, з котрого він отримував найбільші прибутки<sup>44</sup>.

\*\*\*

Історія формування території, що в документі від 19 жовтня 1404 р. мала назву від с. Залісся, попри те, що головним містом цього мікрорегіону став Тичин, показує, як на русько-польському прикордонні (незважаючи на те, що самого кордону після 1340-х рр. уже не існувало) склалися невеликі комплекси. З огляду на специфіку мови тогочасних актів вони отримували назви «волость» або «districtum». Обидва терміни не зовсім відповідають тому, з чого складався масив маєтків довкола Тичина. Маючи невеликі розміри, ці комплекси потрапили до кола інтересів родин із сусідньої Малопольщі, котрі після 1350 р. починали «освоювати» руські землі, що ввійшли до складу володінь короля Казимира III.

Заснування міст на основних шляхах сполучення регіону (а у цьому випадку йдеться про появу Тичина в 1368 р. поряд із Ряшевом, який отримав міські права 1354 р.) стало основою для освоєння теренів уздовж шляху від Переворська до Кракова та вздовж долини р. Віслоку у другій половині XIV ст. Реконструкція маєткового комплексу навколо Тичина показує, що на момент суперечки 1404 р. можна зі впевненістю говорити лише про чотири села, які згадуються у джерелах до 19 жовтня 1404 р. Натомість документи з першої половини 1420-х рр. дозволяють збільшити маєтковий комплекс Заліської, а на той час уже Тичинської волості до тринадцяти поселень.

Коли саме та як Отто з Пільчи отримав Тичин і села навколо нього, з огляду на наявну джерельну базу, відповісти складно. Принаймні це могло статися після 1378 р., як король Людовик I Угорський повернув під власну руку свій Руський домен. Інтерес до цього комплексу маєтків, імовірно, варто пов'язати з володінням сусіднім Ланьцутом, що робило Отто та його спадкоємців помітними землевласниками на русько-польському покордонні й що з якихось особистих причин на початку XV ст. король Владислав II Ягайло звернув увагу на ці терени та в результаті, після зібрання 19 жовтня

---

*districtum. Et Slawaczski citavit Subiudicem ad diem terciam post Regis ad Sanok ingressum. Et Placzkwzki dixit: domina mea citavit dominum Pileczki de districtu Tyczinensi, qui districtus ex antiquo est districtus Sanocensis»*). Див.: Кордуба М. Західне пограниччє Галицької Держави між Карпатами та долиною Сяном. *Записки Наукового товариства імені Шевченка*. Т. 138–140. Львів, 1925, 209; Fastnacht A. *Osadnictwo ziemi sanockie w latach 1340–1650*, 22.

44 Szyrwiński J. Działalność gospodarcza i fundacyjna kasztelana krakowskiego Jana z Pilczy (ok. 1405–1476): Charakterystyka na tle dziejów aktywności wybranych przedstawicieli stronnictwa *iuniores*. *Saeculum Christianum* 22. 2015, 79. Автор покликається на згадувані й цитовані вище дослідження Е. Ваца та розділ Ф. Кірика і С. Матешева у праці про Тичин.

За що сперечалися король Владислав II Ягайло з Ядвігою Пілецькою 69  
та Ельжбетою Ґрановською: справа Тичина й околиць 1404 р.

1404 р. в Медиці, отримав їх. Можливо, що це сталося через умови, на яких Отто з Пільчи отримав цей маєтковий масив. Одним із варіантів могло бути зазначено лише позиттєве володіння Тичином і волостю. Також заслуговує на увагу трансформація земельної належності комплексу. Вона, імовірно, показує, що в умовах прикордоння та неусталеності адміністративно-територіального устрою до й у перші десятиліття після 1434 р. на руських землях Корони такі зміни відбувалися, виходячи з приватних інтересів власників.

Київський університет імені Бориса Грінченка